

**İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ BAĞLAMINDA
ÇOCUK HAKLARI VE ÇEVREYE İLİŞKİN
26 NO'LU GENEL YORUM***

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi

22 Ağustos 2023

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Dağıtım: Genel 22 Ağustos 2023

Aslı: İngilizce

Çocuk Hakları Komitesi

İklim Değişikliği Bağlamında Çocuk Hakları ve Çevreye İlişkin 26 No'lu Genel Yorum (2023)*

I. Giriş

1. İklim acil durumu, biyolojik çeşitliliğin çöküşü ve yaygın kirlilikten oluşan gezegene ait üçlü krizin boyutu ve büyüklüğü küresel olarak çocuk haklarına yönelik ivedilik gerektiren, sistematik bir tehdittir. Doğal kaynakların sürdürülemez bir şekilde çıkarılması ve kullanılması, kirlilik ve atıklardan kaynaklanan yaygın kirlenme ile birleşince doğal çevre üzerinde derin bir etkiye sahip olmakta, iklim değişikliğini körüklemekte, su, hava ve toprak kirliliğini artırmakta, okyanusların asitlenmesine neden olmakta, biyolojik çeşitliliği ve tüm canlıları ayakta tutan ekosistemi tahrip etmektedir.

2. İşbu genel yorumun yazılmasının arkasındaki motivasyonu ve ivmeyi, çocukların söz konusu çevresel krizlere dikkat çekme çabaları oluşturmaktadır. Komite, çocukların 2016 çocuk hakları ve çevre ile ilgili genel tartışmalar günündeki katkılarından büyük ölçüde yararlanmışır. Yaşları 11 ila 17 arasında değişen 12 danışmandan oluşan çok çeşitli ve özel bir çocuk danışma ekibi; çevrimiçi anketler, odak grupları ve yüz yüze görüşmeler ile ulusal ve bölgesel istişareler aracılığıyla 121 ülkeden çocuklardan gelen 16.331 katkıyla genel yorum için gerçekleştirilen danışma sürecini desteklemiştir.

3. Danışılan çocuklar, çevresel bozulma ve iklim değişikliğinin kendi yaşamları ve toplumları üzerindeki olumsuz etkilerini rapor etmişlerdir. Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama haklarını savunmuşlardır: “Çevre bizim hayatımızdır.” “Yetişkinler yaşamayacakları gelecek için kararlar almayı bırakmalılar. Hayatlarımız söz konusu olduğundan, iklim değişikliğini çözenin temel aracı biziz.” “Yetişkinlere gelecek nesillerin biz olduğumuzu söylemek isterim ve gezegeni yok ederseniz biz nerede yaşayacağız?!”¹

4. Çocuk insan hakları savunucuları, değişimin aracılığı olarak, insan hakları ve çevrenin korunması hususlarında tarihi katkılarda bulunmuşlardır. Statüleri tanınmalı ve küresel çevresel zararlarla mücadele için acil ve kararlı önlemler alınması yönündeki talepleri gerçekleştirilmelidir.

5. Mevcut genel yorum iklim değişikliğine odaklanmış olsa da, uygulaması herhangi bir çevre sorunuyla sınırlandırılmamalıdır. Gelecekte teknolojik, ekonomik gelişmeler ve sosyal değişikliklerle ilgili olanlar gibi yeni çevresel zorluklar ortaya çıkabilir. Devletler, mevcut genel yorumun başta çocuklar olmak üzere ilgili tüm paydaşlara geniş çapta dağıtılmasını ve

* Komite tarafından doksan üçüncü oturumunda kabul edilmiştir (8–26 Mayıs 2023).

¹Bkz. <https://childrightsenvironment.org/reports/>.

yaşa uygun ve erişilebilir biçimler de dâhil olmak üzere birden fazla dil ve formatta sunulmasını sağlamalıdır.

A. Çevrenin korunmasında çocuk hakları temelli yaklaşım

6. Çevrenin korunmasına çocuk hakları temelli yaklaşımın uygulanması, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve bunun İhtiyari Protokolleri kapsamındaki tüm çocuk haklarının tam olarak dikkate alınmasını gerektirmektedir.

7. Çocuk hakları temelli yaklaşımda, çocuk haklarını gerçekleştirmek sonuç kadar önemlidir. Hak sahipleri olarak, çocuklar çevresel zarardan kaynaklanan hak ihlallerinden korunma, çevresel aktörler olarak tamamen tanınma ve saygı görme hakkına sahiptirler. Böyle bir yaklaşım benimsenirken dezavantajlı konumdaki çocukların haklarından faydalanma ve haklarını talep etmede karşılaştıkları engellere özellikle dikkat edilmektedir.

8. Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hem bir insan hakkıdır hem de çocuk haklarının geniş bir yelpazesinden tamamen faydalanabilmek için bir gerekliliktir. Buna karşılık, iklim krizinin sonuçları da dâhil olmak üzere çevresel bozulma, özellikle dezavantajlı durumdaki veya iklim değişikliğine yüksek düzeyde maruz kalan bölgelerde yaşayan çocukların bu haklardan yararlanmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Çocukların ifade özgürlüğü, barışçıl toplanma ve örgütlenme, bilgi edinme ve eğitim, katılım ve dinlenilme ve etkili başvuru haklarını kullanmaları, haklara daha uyumlu ve dolayısıyla daha iddialı ve etkili çevre politikalarıyla sonuçlanabilecektir. Bu yönde, çocuk hakları ve çevrenin korunması bir yararlar silsilesi oluşturmaktadır.

B. İnsan hakları ve çevreye ilişkin uluslararası hukukun gelişimi

9. Sözleşme, Devletlerin çevre kirliliğinin tehlikeleri ve risklerini göz önünde bulundurarak hastalık ve yetersiz beslenmeyle mücadele etmek için önlemler almakla yükümlü oldukları belirten madde 24 (2) (c) ve çocukların eğitimini doğal çevreye saygının geliştirilmesine yönlendirmeleri gerektiğini belirten madde 29 (1) (e) ile çevre sorunlarına açıkça değinmektedir. Sözleşme kabul edildiğinden beri çocuk hakları ve çevrenin korunması arasındaki geniş kapsamlı bağlantılar giderek daha fazla kabul görmeye başlamıştır. Eşi benzeri görülmemiş çevresel krizler ve bunların sonucunda çocuk haklarının gerçekleştirilmesinde ortaya çıkan zorluklar Sözleşme'nin dinamik bir şekilde yorumlanmasını gerektirmektedir.

10. Komite, şu hususlar da dâhil olmak üzere kendi yorumuyla ilgili çabaların bilincindedir: (a) insanların temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevreye sahip olma hakkının Genel Kurul² ve İnsan Hakları Konseyi tarafından tanınması;³ (b) insan hakları ve çevreye ilişkin çerçeve ilkeler;⁴ (c) Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Paris Anlaşması gibi uluslararası çevre hukuku kapsamındaki mevcut ve gelişen normlar, ilkeler, standartlar ve yükümlülükler; (d) insan hakları ve çevre arasındaki ilişkiyi tanıyan bölgesel düzeydeki hukuki gelişmeler ve içtihatlar; ve (e) Devletlerin büyük bir çoğunluğu tarafından uluslararası anlaşmalarda, bölgesel ve ulusal mahkemelerin içtihatlarında, ulusal anayasalarda, kanunlarda ve politikalarda temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir çevre hakkının bir şekilde tanınması.⁵

C. Nesiller arası eşitlik ve gelecek nesiller

11. Komite, danışılan çocukların çoğunun atıfta bulunduğu nesiller arası eşitlik ve gelecek nesillerin çıkarları ilkesini tanımaktadır. Şu anda dünyada bulunan çocukların hakları acil ilgi

² Genel Kurul kararı 76/300.

³ İnsan Hakları Konseyi kararı 48/43.

⁴ A/HRC/37/59, ek.

⁵ Bkz. A/HRC/43/53.

gerektirmekteyse de yeni doğan çocuklar da insan haklarının azami ölçüde gerçekleştirilmesi hakkına sahiptir. Sözleşme kapsamında çevre ile ilgili mevcut yükümlülüklerin ötesinde, Devletler şu andaki eylemleri veya ihmalleri sonucunda ortaya çıkan ve tam sonuçları yıllar hatta on yıllar boyunca kendini göstermeyebilecek olan çevreyle ilgili öngörülebilir tehditlerin sorumluluğunu da taşımaktadır.

D. Amaçlar

12. Mevcut genel yorumda, Komite'nin amacı şunlardır:

- (a) İklim değişikliğine özel önem vererek çevresel bozulmanın çocuk haklarından faydalanma üzerindeki olumsuz etkilerini ele almanın acil gerekliliğini vurgulamak;
- (b) Çocuk hakları çevrenin korunmasına uygulanırken, bunların bütüncül bir şekilde anlaşılmasını teşvik etmek;
- (c) Sözleşme'nin Devletlere getirdiği yükümlülükleri açıklamak ve iklim değişikliğine özel önem vererek çevresel bozulmayı ele almak için hukuki, idari ve diğer uygun tedbirler üzerine yetkili rehberlik sunmak.

II. Sözleşme kapsamında çevre ile ilgili belirli haklar

13. Çocuk hakları, tüm insan hakları gibi, bölünemez, birbirine bağımlı ve birbiriyle ilişkilidir. Bazı haklar çevresel bozulma tarafından özellikle tehdit edilmektedir. Diğer haklar, çevre ile ilgili çocuk haklarının korunmasında önemli rol oynamaktadır. Örneğin, eğitim hakkı bu iki alana da giren bir haktır.

A. Ayrımcılığa maruz bırakılmama hakkı (Madde 2)

14. Devletlerin hem doğrudan hem de dolaylı çevresel ayrımcılığı etkin bir şekilde önleme, bunlara karşı koruma sağlama ve bunlara karşı çözüm sunma yükümlülüğü bulunmaktadır. Genel olarak çocuklar, özellikle de belirli çocuk grupları, Madde 2 kapsamında özellikle yasaklanan ve bu maddede bahsedilen "diğer statüleri" de kapsayan temeller gibi muhtelif ve kişisel ayrımcılık biçimlerinden ötürü haklarından faydalanmada daha büyük engellerle karşılaşmaktadır. Çevresel zararın etkisi, özellikle Yerli çocuklar, azınlık gruplarına mensup çocuklar, engelli çocuklar ve afet riski altındaki ya da iklim değişikliklerine savunmasız yerlerde yaşayan çocuklar gibi bazı çocuk grupları üzerinde ayrımcı bir etkiye sahiptir.

15. Devletler, çevreye bağlı zararların çocuklar üzerindeki farklı etkilerini belirlemek ve kesişimsellikleri daha iyi anlamak için en fazla risk altında olan çocuk gruplarına özel dikkat göstererek ayrıştırılmış veriler toplamalı ve gerektiği şekilde özel tedbirler ve politikalar uygulamalıdır. Devletler, çevre sorunlarıyla ilgili tüm mevzuat, politika ve programların içerik ya da uygulanmalarında çocuklara karşı kasten ya da kasıtsız olarak ayrımcı olmamasını sağlamalıdır.

B. Çocuğun yüksek yararı (Madde 3)

16. Çevre ile ilgili kararlar genellikle çocukları ilgilendirmektedir ve yasalar, düzenlemeler, politikalar, standartlar, kılavuz ilkeler, planlar, stratejiler, bütçeler, uluslararası anlaşmalar ve kalkınma yardımı sağlanması da dâhil olmak üzere çevresel kararların kabulü ve uygulanmasında çocuğun yüksek yararı öncelikli olarak dikkate alınmalıdır. Çevresel bir kararın çocuklar üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceği durumlarda, çocukların yüksek yararlarını değerlendirmek ve belirlemek için, onların etkili ve anlamlı katılımları yönünde fırsatlar sunan daha ayrıntılı bir prosedürün yürütülmesi uygun olacaktır.

17. Çocuğun yüksek yararını belirlemek, çocukları özellikle çevresel zarar bağlamında benzersiz bir risk altında bırakan özel koşulların değerlendirmesini içermelidir. Çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesinin amacı, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkı da dâhil olmak üzere tüm haklardan tam ve etkili bir şekilde yararlanılmasını sağlamaktır.

olmalıdır. Devletler çocukları sadece çevresel zararlara karşı korumakla kalmamalı, aynı zamanda gelecekteki risk ve zarar olasılığını da göz önünde bulundurarak onların refah ve gelişimlerini de sağlamalıdır.⁶

18. Tüm uygulama tedbirlerinin kabul edilmesi ayrıca, çocuğun yüksek yararının öncelikli olarak göz önünde tutulmasını sağlayan bir prosedürü takip etmelidir. Çocuk hakları etki değerlendirmesi, önerilen herhangi bir politika, mevzuat, yönetmelik, bütçe veya çocuklarla ilgili diğer idari kararlar gibi tüm uygulama tedbirlerinin çevresel etkilerini değerlendirmek için kullanılmalı ve tedbirlerin çocuk hakları üzerindeki etkisinin devam eden izleme ve değerlendirmesini tamamlamalıdır.

19. Çocuğun yüksek yararları ile diğer menfaatler veya haklar arasındaki olası çatışmalar, tüm tarafların menfaatleri dikkatli bir şekilde dengelenerek vaka bazında çözümlenmelidir. Karar vericiler, çocuğun yüksek yararının önceliğine uygun ağırlığı vererek ilgili herkesin hak ve çıkarlarını analiz etmeli ve tartmalıdır. Devletler, bireysel olarak ve daha kısa bir zaman ölçeğinde makul görünen çevresel kararların, toplamda ve yaşam süreçleri boyunca çocuklara verecekleri zararın tamamı göz önünde bulundurulduğunda mantıksız hale gelme olasılığını dikkate almalıdır.

C. Yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı

20. Yaşama hakkı; yoksulluk, eşitsizlik ve çatışma gibi bu hakkın gerçekleştirilmesini engelleyen diğer temel zorluklarla yakından bağlantılı olan iklim değişikliği, kirlilik ve biyolojik çeşitlilik kaybı da dâhil olmak üzere çevresel bozulma tarafından tehdit edilmektedir. Devletler, çocukların eylemler ya da ihmallerin yanı sıra iş dünyası aktörlerinin faaliyetlerinden de kaynaklanabilecek olası erken yaşta ya da doğal olmayan ölümler ile yaşamlarına yönelik tehditlerden korunmasını sağlamak ve yaşam haklarından onurlarıyla faydalanmaları için pozitif tedbirler almalıdır.⁷ Bu tedbirler, örneğin hava ve su kalitesi, gıda güvenliği, kurşuna maruz kalma ve sera gazı salınımları ile ilgili çevre standartlarının ve çocukların yaşam hakkını koruyan tüm diğer uygun ve gerekli çevresel tedbirlerin benimsenmesini ve etkili bir şekilde uygulanmasını içermektedir.

21. Devletlerin Sözleşme'nin 6. maddesi kapsamındaki yükümlülükleri, yaşam hakkına doğrudan tehdit oluşturabilecek çevresel koşullardan kaynaklanan ve bu koşulların üstesinden gelmek için uygun önlemlerin alınmasını gerektiren yapısal ve uzun vadeli zorluklar için de geçerlidir. Örneğin, temel ihtiyaçların karşılanması için gereken kaynakların sürdürülebilir biçimde kullanılması ve sağlıklı ekosistemlerin ve biyolojik çeşitliliğin korunması buna örnek gösterilebilir. Çevresel koşullardan kaynaklanan ve kırılgan durumlarda bulunan gruplardaki çocuk ölümlerini önlemek ve azaltmak için özel koruma tedbirlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

22. Çevresel bozulma; yerinden edilme, açlık ve artan şiddetten ötürü çocukların silahlı çatışmalarda ağır hak ihlallerine maruz kalma riskini artırmaktadır. Silahlı çatışmalar bağlamında, Devletler uluslararası taahhütlere uygun olarak, patlamamış mühimmat, biyolojik, kimyasal ve nükleer silahların geliştirilmesini veya bulundurulmasını yasaklamalı ve bunların kalıntılarıyla kirlenmiş alanların temizlenmesini sağlamalıdır.

23. Çevresel bozulma, Sözleşme kapsamındaki diğer birçok hak için de etkileyecek şekilde çocukların tam gelişme potansiyellerine ulaşma kabiliyetlerini riske atmaktadır. Çocukların gelişimi yaşadıkları çevre ile birbirine bağlantılıdır. Sağlıklı bir çevrenin gelişimsel faydaları, açık hava faaliyetlerini deneyimleme ve hayvanlar alemi de dâhil olmak üzere doğal ortamlarla etkileşime girme ve bu ortamlarda oyun oynama imkânları ile ilişkili olanları da içermektedir.

24. Küçük çocuklar; özel aktivite kalıpları, davranışları ve fizyolojilerinden ötürü çevresel tehlikelere karşı daha hassastır. Artmış kırılganlığın yaşandığı gelişimsel zaman aralıklarında az miktarda da olsa zehirli kirleticilere maruz kalma beyin, organların ve bağışıklık sisteminin olgunlaşma süreçlerinde kolaylıkla aksamaya neden olabilmekte, bazen uzun bir gizlilik evresinden sonra çocukluk ve sonraki dönemlerde de devam edecek hastalıklara ve

⁶ Çocuğun yüksek yararı hakkının öncelikli olarak dikkate alınmasına ilişkin 14 sayılı Genel Yorum (2013), para. 16(e), 71 ve 74.

⁷ İnsan Hakları Komitesi, yaşam hakkına ilişkin 36 sayılı genel yorum (2018), para. 62.

engellere yol açabilmektedir. Çevresel kirleticilerin etkileri gelecek nesillerde bile devam edebilmektedir. Devletler, sürekli ve açık bir şekilde yaşamın erken evrelerinde zehirli maddelere ve kirliliğe maruz kalmanın etkilerini değerlendirmelidir.

25. Devletler, çocukluğun her aşamasını, bunların olgunlaşmanın ve gelişimin bir sonraki aşaması için önemini ve çocukların her aşamada değişen ihtiyaçlarını tanımalıdır. Gelişim hakkı için ideal bir çevre oluşturmak adına Devletler açıkça ve sürekli olarak her yaş grubundan çocukların hayatta kalmaları, gelişmeleri ve tam potansiyellerine ulaşmaları için gereken tüm etkenleri göz önüne almalı ve yaşam seyrinde karşılaşılan geniş yelpazeli çevresel belirleyici faktörleri ele alan, delile dayalı müdahaleler tasarlamalı ve uygulamalıdır.

D. Dinlenilme hakkı (Madde 12)

26. Çocuklar, çevresel sorunların hayatları için oldukça önemli olduğunu belirtmektedir. Çocukların sesleri, çevrenin korunması için büyük bir küresel güçtür ve görüşleri, çevresel konularla ilgili her düzeyde karar alma hususunda konuyla alakalı bakış açıları ve deneyimler kazandırmaktadır. Çocuklar, örneğin çevresel tehlikelere yönelik erken uyarı sistemlerinin etkinliği gibi konularda paha biçilmez görüşler sunarak, erken yaşlardan itibaren dahi çevresel çözümlerin kalitesini artırabilir. Çocukların görüşleri proaktif bir şekilde alınmalı ve hayatlarını temelden şekillendiren önemli ve uzun vadeli çevresel sorunları ele almayı hedefleyen tedbirlerin tasarım ve uygulanmasında bunlara ağırlık verilmelidir. Sanat ve müzik gibi yaratıcı ifade araçları, çocuklar tarafından katılım sağlamak ve görüşlerini ifade etmek için kullanılabilir. Engelli çocuklar, azınlık gruplarına mensup çocuklar ve hassas bölgelerde yaşayan çocuklar gibi dezavantajlı durumlardaki çocukların dinlenilme haklarını kullanmalarını sağlamak için ek destek ve özel stratejiler gerekebilir. Dijital ortam ve araçlar, dijital katılımı ilgili zorluklara gereken dikkat gösterilerek dikkatli bir şekilde kullanılırsa, çocuklarla istişareleri geliştirebilir ve kolektif savunuculuk da dâhil olmak üzere çevresel konularda etkin bir şekilde yer alma kapasitelerini ve fırsatlarını artırabilir.⁸

27. Devletler, çocukların görüşlerinin, düzenli olarak ve kendilerini yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde etkileyebilecek mevzuat, politikalar, düzenlemeler, projeler ve faaliyetlerin çevresel karar verme süreçlerinin her aşamasında duyulması için yaşa uygun, güvenli ve erişilebilir mekanizmaların mevcut olmasını sağlamalıdır. Özgür, aktif, anlamlı ve etkili katılım için çocuklara çevre ve insan hakları eğitimi, yaşlarına uygun ve erişilebilir bilgi, uygun zaman ve kaynaklar ile destekleyici ve imkân sağlayıcı bir ortam sunulmalıdır. Çevre üzerine istişarelerin sonuçları ile ilgili bilgi ve görüşlerinin nasıl değerlendirildiğine yönelik geri bildirim almanın yanı sıra çevresel bağlamda dinlenilme haklarının göz ardı edilmesi durumunda çocuklara duyarlı şikâyet mekanizmaları ve çözüm yollarına erişimleri olmalıdır.

28. Uluslararası düzeyde Devletler, hükümetlerarası kuruluşlar ve uluslararası sivil toplum kuruluşları çocuk derneklerinin ve çocukların yönettiği kuruluş ya da grupların çevre ile ilgili karar alma süreçlerine dâhil olmalarını kolaylaştırmalıdır. Devletler, çocukların dinlenilme haklarıyla ilgili yükümlülüklerinin, müzakereler ve uluslararası çevre hukuku araçlarının uygulanması da dâhil olmak üzere, uluslararası çevre ile ilgili karar verme süreçlerine entegre edilmesini sağlamalıdır. Çevresel karar alma süreçlerine gençlerin katılımını artırmaya yönelik çabalar çocukları da kapsamalıdır.

E. İfade, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü (Madde 13 ve 15)

29. Dünyanın her yerindeki çocuklar, iklim değişikliğinin sonuçlarına dikkat çekmek de dâhil olmak üzere, çevreyi korumak için bireysel ve toplu olarak harekete geçmektedir. Devletler, güvenli ve imkân sağlayan bir ortam ile çocukların etkili bir şekilde haklarını kullanabilecekleri yasal ve kurumsal bir çerçeveye sunma yolu da dâhil olmak üzere çocukların çevre ile ilgili ifade, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğüne saygı göstermelidir. Çocukların ifade, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü hakları, yasaya uygun olarak getirilen ve demokratik toplumlarda gerekli olanlar haricinde hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmamalıdır.

⁸ Dijital ortama ilişkin çocuk hakları hakkında 25 sayılı Genel Yorum (2021), para. 16 ve 18.

30. İfade özgürlüklerini kullanan ya da çevresel konulardaki protestolara katılan çocuklar, çocuk çevre insan hakları savunucuları da dâhil, sıklıkla tehdit, gözdağı, taciz ve diğer ciddi misillemelerle karşı karşıya kalmaktadır. Devletler, okullarda ve diğer ortamlarda çocukların insan haklarını korumak için düzenledikleri girişimler için güvenli ve güçlendirici bir bağlam sunmak da dâhil olmak üzere bu çocukların haklarını korumakla yükümlüdür. Devletler, polis gibi devlet aktörleri ve öğretmenler de dâhil diğer paydaşlar çocukların medeni ve siyasi hakları hakkında, bunları güvenli bir şekilde kullanmalarını sağlamak için önlemleri de içeren bir eğitim almalıdır. Devletler, kanunda yazılan ve gerekli olanlar haricinde dernek kurmada ya da derneklere katılmada ya da çevre ile ilgili protestolara katılmada hiçbir kısıtlama olmamasını sağlamak için tüm uygun tedbirleri almalıdır. Hakaret ve iftira ile ilgili olanlar da dâhil olmak üzere yasalar, çocukların haklarını bastırmak için kötüye kullanılmamalıdır. Devletler, uluslararası insan hakları standartları uyarınca çocuk insan hakları savunucularını korumak için yasalar kabul etmeli ve uygulamalıdır. Devletler, çocukların ifade, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü haklarının ihlaline karşı etkili çözüm yolları sağlamalıdır.

31. Devletler, çocukların sağlıklı bir çevre hakkı da dâhil olmak üzere haklarının hayata geçirilmesi için müzakere ve savunuculuk yapabilecekleri ve Devletleri sorumlu tutabilecekleri önemli bir sivil ve siyasi katılım aracı olarak çocukların çevresel sürdürülebilirlik ve iklim adaletine olumlu katkılarını teşvik etmeli, tanımalı ve desteklemelidir.

F. Bilgiye erişim (Madde 13 ve 17)

32. Bilgiye erişim, çocukların ve ebeveynleri ya da bakıcılarının çevresel zararın çocuk hakları üzerindeki olası etkilerini anlamaları için hayati öneme sahiptir. Ayrıca çocukların çevresel konularla ilgili görüşlerini ifade etme, dinlenilme ve etkili başvuru haklarını gerçekleştirmeleri için önemli bir ön koşuldur.

33. Çocuklar, iklim ve çevresel zararın nedenleri, etkileri, gerçek ve potansiyel kaynakları, uyarlanabilir müdahaleler, ilgili iklim ve çevre mevzuatı, düzenlemeler, iklim ve çevresel etki değerlendirmelerinden elde edilen bulgular ve politikalar, planlar ve sürdürülebilir yaşam tarzı seçimleri de dâhil olmak üzere doğru ve güvenilir çevresel bilgilere erişme hakkına sahiptir. Bu bilgiler çocukların atık yönetimi, geri dönüşüm ve tüketim davranışları ile ilgili yakın çevrelerinde ne yapabileceklerini öğrenmelerini sağlamaktadır.

34. Devletlerin çevresel bilgileri erişilebilir kılma yükümlülüğü bulunmaktadır. Bilgi yayma yöntemleri, çocukların yaşlarına ve kapasitelerine uygun olmalı ve okuryazar olmama, engellilik, dil engelleri, mesafe, bilgi ve iletişim teknolojilerine sınırlı erişim gibi engelleri aşmayı hedeflemelidir. Devletler medyayı, örneğin, iklim değişikliği ile alakalı afetler bağlamında çocukların ve ailelerinin riskleri yönetmek için alabilecekleri önlemler gibi, çevre ile ilgili doğru bilgi ve materyalleri yaymaya teşvik etmelidir.

G. Şiddetin hiçbir türüne maruz kalmama hakkı (Madde 19)

35. İklim krizi de dâhil çevresel bozulma çocuklara yönelik yapısal bir şiddet türü olup topluluklar ve ailelerde sosyal çöküşe neden olabilir. Yoksulluk, ekonomik ve sosyal eşitsizlikler, gıda güvensizliği ve zorla yerinden edilme çocukların şiddet, istismar ve sömürüye maruz kalma riskini artırmaktadır. Örneğin, daha yoksul haneler deniz seviyelerinin yükselmesi, seller, kasırgalar, hava kirliliği, aşırı hava olayları, çölleşme, ormansızlaşma, kuraklık, yangınlar, fırtınalar ve biyolojik çeşitlilik kaybı gibi iklim değişikliğinin neden olduğu ya da şiddetlendirdiği çevre ile ilgili şoklara daha az dirençlidir. Bu tür şokların yol açtığı mali zorluklar, gıda ve temiz su sıkıntısı ve kırılğan çocuk koruma sistemleri ailelerin günlük rutinlerine zarar vermekte, çocuklar üzerinde ekstra yük oluşturmakta ve cinsiyete dayalı şiddet, çocuk yaşta evlilik, kadın sünneti, çocuk işçiliği, kaçırılma, insan ticareti, yerinden edilme, cinsel şiddet ve sömürü ile suçlu, silahlı ve/veya şiddet ve aşırılık yanlısı gruplara dâhil edilmeye karşı savunmasızlıklarını artırmaktadır. Çocuklar, tüm fiziksel ve psikolojik şiddet türlerinden ve aile içi ya da hayvanlara yönelik şiddet gibi her türlü şiddete maruz bırakılmadan korunmalıdır.

36. Çocuk hizmetlerine yatırım yapmak, dünya genelinde çocukların karşı karşıya kaldığı genel çevresel riskleri hatırı sayılır miktarda azaltabilir. Devletler, çocuklara yönelik çevresel bozulma ile ilişkili şiddetin etkenlerini ele almak için sektörler arası önlemler almalıdır.

H. Ulaşılabilecek en yüksek sağlık standardına sahip olma hakkı (Madde 24)

37. Sağlık hakkı, sağlıklı bir çevre de dâhil olmak üzere ulaşılabilir en yüksek sağlık standardının gerçekleştirilmesi için gerekli tesis, ürün, hizmet ve koşullardan faydalanmayı içermektedir. Bu hak, Sözleşme kapsamındaki diğer birçok hakka bağlıdır ve bu haklardan yararlanılması için vazgeçilmezdir.

38. Çevre kirliliği, Sözleşme'nin Madde 24 (2) (c) bendinde açıkça kabul edildiği üzere, çocukların sağlığı için büyük bir tehdittir. Fakat, pek çok ülkede kirlilik göz ardı edilmekte ve etkisi hafife alınmaktadır. İçilebilir su eksikliği, yetersiz sanitasyon ve evlerdeki hava kirliliği çocukların sağlığı için ciddi risk oluşturmaktadır. Zehirli maddelere ve tehlikeli atıklara maruz kalmak da dâhil olmak üzere, geçmişteki ve günümüzdeki endüstriyel faaliyetlerle ilişkili kirlilik, sağlık için daha karmaşık riskler teşkil etmekte ve genellikle maruz kalımdan sonra uzun süre devam eden etkilerle sonuçlanmaktadır.

39. İklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin kaybolması ve ekosistemlerin bozulması çocukların sağlık hakkının gerçekleştirilmesine engel olmaktadır. Bu çevresel etmenler, genellikle birbirleriyle etkileşime girerek mevcut sağlık eşitsizliklerini daha da derinleştirmektedir. Örneğin, iklim değişikliğinden ötürü yükselen sıcaklıklar vektörel ve zootonik hastalık riski ile beyin ve akciğer gelişimini aksatan ve solunum yolu sorunlarını kötüleştiren hava kirleticilerinin yoğunluğunu artırmaktadır. İklim değişikliği, kirlilik ve zehirli maddeler insan sağlığının dayandığı biyolojik çeşitliliğin endişe verici hızda kaybedilmesi ve ekosistemlerin bozulmasının temel etkenlerini temsil etmektedir. Özel etkiler arasında çocukların bağışıklık sisteminin gelişimi için hayati öneme sahip olan mikrobiyal çeşitliliğin azalması ve uzun süreli etkileri olan otoimmün hastalıkların yaygınlaşması yer almaktadır.

40. Hava ve su kirliliği, kimyasal gübreler dâhil toksik maddelere maruz kalma, toprak ve arazi bozulması ile diğer çevresel zararlar özellikle beş yaşından küçük çocuklar arasında çocuk ölüm oranını artırmakta ve hastalıkların yaygınlığı, beyin gelişiminin bozulmasına ve bunu takip eden bilişsel bozukluklara sebep olmaktadır. Su kıtlığı, gıda güvensizliği, vektörel ve suyla taşınan hastalıklar, hava kirliliğinin şiddetlenmesi ve hem ani hem de yavaş başlayan olaylarla bağlantılı fiziksel travma dâhil olmak üzere iklim değişikliğinin etkileri çocuklar tarafından orantısız olarak hissedilmektedir.⁹

41. Bir diğer endişe, çocukların iklim değişikliğiyle ilgili olaylar da dâhil olmak üzere çevresel zararlardan kaynaklanan mevcut ve öngörülen psikososyal ve ruh sağlığı koşullarıdır. Depresyon ve eko-anksiyete gibi çocukların ruh sağlığı ile çevresel zarar arasında açıkça ortaya çıkan bağlantı, halk sağlığı ve eğitim, hem müdahale hem de önleme programları açısından yetkililer tarafından acil ilgi gösterilmesini gerektirmektedir.

42. Devletler, çocuklarla ilgili çevre sağlığı endişelerini ele almak için hem çevre hem sağlık ile ilgili tedbirleri ulusal plan, politika ve stratejilerine entegre etmelidir. İş dünyası ile ilgili düzenlemeler de dâhil olmak üzere yasal, düzenleyici ve kurumsal çerçeveler, çocukların yaşadıkları, öğrendikleri, oynadıkları ve çalıştıkları yerlerde çevre sağlıklarını etkili bir şekilde korumalıdır. Çevre sağlığı standartları erişilebilir, en yüksek bilim ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından ortaya konanlar gibi ilgili tüm uluslararası kılavuz ilkelerle uyumlu olmalı ve katı bir biçimde uygulanmalıdır. Devletlerin Sözleşme'nin 24. maddesi altındaki yükümlülükleri, çocuk sağlığına yönelik sınır ötesi ve küresel tehditleri ele almak için çevre ile ilgili anlaşmalar geliştirip uygularken de geçerlidir.

43. Sağlık hakkı, çevresel zarardan etkilenen çocukların yüksek kaliteli halk sağlığı ve sağlık tesislerine, mal ve hizmetlere erişimini de içerir ve yetersiz hizmet alan, ulaşılması zor topluluklara ve ülke çapında yüksek kalitede doğum öncesi anne sağlığı bakımının sağlanmasına özellikle dikkat edilmelidir. Tesisler, programlar ve hizmetler çevre sağlığı

⁹ Örneğin, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli, Altıncı Değerlendirme Raporu, Politika Yapıcılar için Özet, şekil SPM.1, veri iklim değişikliğinin 2020 senesinde doğmuş insanlar üzerindeki orantısız, birikimli ve uzun süreli etkilerini göstermektedir.

tehlikelerine yanıt verebilecek şekilde donatılmış olmalıdır. Sağlık koruması ayrıca güvenli bir iklim, güvenli ve temiz içme suyu ve sanitasyon, sürdürülebilir enerji, uygun konut, beslenme açısından yeterli ve güvenli gıdaya erişim ve sağlıklı çalışma koşulları gibi çocukların sağlıklı bir yaşam sürdürmek için ihtiyaç duydukları koşulları da kapsamaktadır.

44. İklim ve çevre sağlığı risklerinden uygun korunma için yüksek kaliteli verilerin mevcudiyeti hayati önem arz etmektedir. Devletler, çocukların tüm yaşam seyirleri ile yaşamlarının her aşamasında karşılaştıkları kırılanlıkları ve eşitsizlikleri göz önünde bulundurarak, ölüm ve hastalık nedenleri de dâhil olmak üzere çevresel zararın yerel, ulusal ve sınır ötesi sağlık etkilerini değerlendirmelidir. Öncelikli endişeler, iklim değişikliğinin etkileri ve ortaya çıkan çevre sağlığı sorunları belirlenmelidir. Rutin sağlık bilgi sistemleri aracılığıyla toplanan verilere ek olarak, örneğin, boylamsal kuşak çalışmaları ve gelişimin kritik evrelerinde risklere yakalanan hamile kadınlar, bebekler ve çocuklarla ilgili çalışmalar için araştırmalar gerekmektedir.

I. Sosyal güvenlik ve yeterli yaşam standardı hakkı (Madde 26 ve 27)

45. Çocuklar, fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve sosyal gelişimleri için yeterli yaşam standardı hakkına sahiptir. Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre, yeterli barınma, gıda güvenliği, güvenli ve temiz içme suyu ve sanitasyon hakları da dâhil olmak üzere bu hakkın gerçekleştirilmesi için bir ön koşuldur.¹⁰

46. Komite, yeterli barınma, gıda, su ve sanitasyon haklarının, malzeme tüketimi, kaynak ve enerji kullanımı ile mekan ve doğanın tahsisi de dâhil olmak üzere sürdürülebilir bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

47. Çevresel zarara maruz kalmanın hem doğrudan hem yapısal nedenleri vardır ve çevresel zarar çok boyutlu çocuk yoksulluğunun etkilerini artırmaktadır. Çevresel bağlamda, Sözleşme'nin 26. maddesi kapsamında güvence altına alınan sosyal güvenlik özellikle önemlidir. Devletler, sosyal güvenlik politikalarına ve sosyal koruma tabanlarına, çocukları ve ailelerini çevresel şoklara ve iklim değişikliği de dâhil olmak üzere yavaş başlangıçlı zararlara karşı koruma sağlayacak özellikler eklemeye davet edilmektedir. Devletler, çevresel risklere karşı en savunmasız bölgelerde çocuk merkezli yoksulluğun azaltılması programlarını güçlendirmelidir.

48. Yerinden edilmiş olanlar da dâhil olmak üzere çocukların uluslararası insan hakları standartlarına uygun, yeterli konutlara erişimi olmalıdır. Konutlar sürdürülebilir ve dayanıklı olmalı, ayrıca kirletilmiş alanlar ya da yüksek çevresel bozulma riskiyle karşı karşıya olan yerlere yapılmamalıdır. Konutlar yemek pişirme, ısıtma, aydınlatma ve uygun havalandırma için güvenli ve sürdürülebilir enerji kaynaklarına sahip olmalı; küf, zehirli maddeler ve dumandan arınmış olmalıdır. Atık ve çöplerin etkili yönetimi, trafikten, aşırı gürültüden ve aşırı kalabalıktan korunma, güvenli içme suyuna ve sürdürülebilir sanitasyon ve hijyen tesislerine erişim olmalıdır.

49. Çocuklar, enerji ve/veya iklim değişikliği zararlarını azaltma ve uyum eylemini ele alan kalkınma ve altyapı projeleriyle ilişkili yer değiştirmeler de dâhil olmak üzere önceden yeterli alternatif barınma olanağı sağlanmadan zorla tahliyeye maruz bırakılmamalıdır. Bu tür projeler için çocuk hakları etki değerlendirmeleri bir ön koşul olmalıdır. Yerli çocukların geleneksel topraklarının korunması ve yeterli yaşam standardı hakkı da dâhil olmak üzere haklarından faydalanmaları için doğal çevrenin kalitesinin korunmasına özellikle dikkat edilmelidir.¹¹

50. İklim ve çevreyle ilgili olaylarla ve silahlı çatışma durumlarıyla ilişkili sınır ötesi yerinden edilme ve göç durumlarında Komite, uluslararası iş birliğinin önemini ve Devletlerin kendi yetki alanları dâhilindeki tüm çocukların Sözleşme kapsamındaki haklarını ayrımcılık yapmadan güvence altına almak için gerekli tüm yasal, idari ve diğer tedbirleri alma yükümlülüğünün altını çizmektedir. İlgili makamlar, ülkeye giriş karar verirken ve

¹⁰ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, su hakkına ilişkin 15 sayılı genel yorum (2002), para. 3; ve Çocuk Hakları Komitesi, çocuğun ulaşılabilir en yüksek sağlık standardına sahip olma hakkına ilişkin 15 sayılı genel yorum (2013), para. 48.

¹¹ Yerli çocuklar ve Sözleşme kapsamındaki haklarına ilişkin 11 sayılı Genel Yorum (2009), paragraf 34 ve 35.

uluslararası koruma taleplerini incelerken, iklim değişikliği de dâhil olmak üzere çevresel bozulmanın etkilerinden kaynaklanan çocuk hakları ihlalleri riskini, örneğin, gıda veya sağlık hizmetlerinin yeterince sağlanmamasının çocuklar için özellikle ciddi sonuçlarını, dikkate almalıdır. Devletler, çocuklar ve ailelerini çevresel bozulmanın olumsuz etkileri sonucunda gerçek ağır ihlal riskleriyle karşı karşıya kalacakları yerlere sınır dışı etmemelidir.

J. Eğitim hakkı (Madde 28 ve 29 (1) (e))

51. Eğitim, çevreye çocuk hakları temelli yaklaşımın mihenk taşlarından biridir. Çocuklar eğitimin; haklarının ve çevrenin korunmasında ve çevresel zararlara karşı farkındalık ve hazırlıklı olmalarının artırılmasında etkili olduğunu vurgulamışlardır, ancak eğitim hakkı, okulların kapanmasına ve kesintilere, okul terklerine ve okulların ve oyun yerlerinin tahrip edilmesine neden olabileceğinden, çevresel zararın etkisine karşı oldukça savunmasızdır.

52. Sözleşme'nin, çocukların eğitiminin doğal çevreye saygının geliştirilmesine yönlendirilmesini şart koşan 29. maddesinin (1) fıkrasının (e) bendi, her çocuğun çevresel değerleri yansıtan bir eğitim alma hakkını garantiye almak için 28. madde ile beraber okunmalıdır.¹²

53. Hak temelli bir çevresel eğitim dönüştürücü, kapsayıcı, çocuk merkezli, çocuk dostu ve güçlendirici olmalıdır. Çocuğun kişiliği, yetenekleri ve becerilerinin geliştirilmesini amaçlamalı, doğal çevreye saygı ile Sözleşme'nin 29. maddesinin (1) fıkrasında güvenceye alınan diğer etik değerler arasındaki yakın ilişkiyi kabul etmeli ve hem yerel hem de küresel bir yönü olmalıdır.¹³ Okul müfredatı çocukların özel çevresel, sosyal, ekonomik ve kültürel bağlamlarına uygun olarak hazırlanmalı ve çevresel bozulmadan etkilenen diğer çocukların bağlamlarına yönelik anlayışı geliştirmelidir. Eğitim materyalleri bilimsel olarak doğru, güncel, gelişim gereklerine ve yaşa uygun çevresel bilgiler sunmalıdır. Tüm çocuklar, gelişen kapasitelerine uygun olarak, afet riskleri ve çevreyle ilgili sağlık etkileri gibi yaşamda beklenen çevresel zorluklarla yüzleşmek için bu tür zorluklar üzerinde eleştirel düşünme, sorun çözüme, dengeli kararlar alma, sürdürülebilir yaşam tarzları ve tüketim gibi çevresel sorumluluklar üstlenme yeteneği de dâhil gerekli becerilerle donatılmalıdır.

54. Çevresel değerler, eğitimde kullanılan öğretim yöntemleri, teknolojileri ve yaklaşımları, okul ortamlarını ve çocukları yeşil işlere hazırlamayı kapsayacak şekilde; eğitimde yer alan tüm uzmanların eğitim ve öğretimine yansıtılmalıdır. Çevre eğitimi, muhtelif yaşanmış deneyimler ve öğrenimleri kapsayacak şekilde örgün eğitimin ötesine uzanmaktadır. Açık havada öğrenme gibi keşfedici, yaygın ve pratik yöntemler eğitimin bu amacını yerine getirmenin tercih edilen yöntemlerdir.

55. Devletler etkili öğrenim için güvenli, sağlıklı ve dayanıklı bir altyapı inşa etmelidir. Bu, okula yaya ve bisiklet yolu ve toplu taşımayla erişilebilirliği sağlamayı ve alternatif eğitim tesislerinin kirlilik kaynakları, sel, heyelan ve kirlenmiş bölgeler dâhil diğer çevresel tehlikelerden uzak olması ile yeterli ısıtma ve soğutmaya sahip olmaları, ayrıca yeterli, güvenli ve kabul edilebilir içme suyu¹⁴ ve sanitasyon tesislerine erişimi olan bina ve sınıfların inşasını güvence altına almayı kapsar. Aydınlatma ve ısınmaları yenilenebilir enerji kaynaklı olan ve yenilebilir bahçeye sahip olanlar gibi çevre dostu okul tesisleri çocuklar için çok faydalı olabilecek ve Devletlerin çevresel yükümlülüklerine uymalarını sağlayabilecektir.

56. Su kıtlığı, kum fırtınası, sıcak dalgası ve diğer şiddetli hava olayları sırasında ve sonrasında, Devletler özellikle uzak ya da kırsal topluluklarda yaşayan çocukların okula fiziksel erişimini sağlamalı ya da mobil eğitim tesisleri ve uzaktan eğitim gibi alternatif eğitim yöntemlerini değerlendirmelidir. Yetersiz hizmet alan topluluklara okulların iklime dirençli hale getirmesi ve yenilenmesinde öncelik verilmelidir. Devletler okulların barınak olarak kullanılmamalarını sağlamak için yerinden edilmiş nüfusa mümkün olan en kısa sürede alternatif barınaklar sağlamalıdır. Devletler, hâlihazırda silahlı çatışmalardan etkilenen bölgelerde şiddetli hava olaylarından kaynaklanan acil durumlara müdahale ederken, okulların silahlı grupların faaliyetlerinin hedefi haline gelmemesini sağlamalıdır.

¹² Eğitimin amaçlarına ilişkin 1 sayılı Genel Yorum (2001), para. 13.

¹³ A.g.e., para. 2, 12 and 13.

¹⁴ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 15 sayılı genel yorum (2002), para. 12 (c) (i) ve 16 (b).

57. Devletler, çevresel bozulmanın çocukların eğitimi üzerindeki orantısız dolaylı ve zincirleme etkilerini tanımalı ve ele almalı, çevreyle ilgili şoklar ve stresle karşı karşıya kalan hanelerde ek ev içi ve ekonomik yükler nedeniyle okulu terk eden çocuklar gibi toplumsal cinsiyete özgü durumlara özel dikkat göstermelidir.

K. Yerli çocukların ve azınlık gruplarına mensup çocukların hakları (Madde 30)

58. Yerli çocuklar biyolojik çeşitlilik kaybı, kirlilik ve iklim değişikliğinden orantısız bir şekilde etkilenmektedir. Devletler, Yerli çocukların yaşama, hayatta kalma ve gelişme haklarını güvence altına alırken, ormansızlaşma gibi çevresel zararların geleneksel toprak ve kültür ile doğal çevrenin kalitesi üzerindeki etkisini yakından değerlendirmelidir. Devletler, iklim değişikliğinden kaynaklanan zarar da dâhil çevresel zararlara müdahale ederken Yerli çocuklar ve aileleriyle anlamlı bir şekilde etkileşim kurmak için tedbirler almalı, Yerli kültürlerden gelen kavramları ve geleneksel bilgileri dikkate almalı ve azaltım ve uyum tedbirlerine entegre etmelidir. Yerli toplumların çocukları benzeriz risklerle karşı karşıya olsalar da, bu bilgiler aktarılıp desteklenirse, yerel tehlikelerin etkisinin azaltılması ve dayanıklılığın güçlendirilmesinde geleneksel bilgilerin uygulanması hususunda eğitimi ve savunucu olarak faaliyet gösterebilirler. Hakları, yaşam biçimleri ve kültürel kimlikleri doğayla yakından ilişkili olan Yerli olmayan azınlık gruplarına mensup çocukların hakları konusunda da benzer önlemler alınmalıdır.

L. Dinlenme, oynama, boş zaman değerlendirme ve eğlence (etkinliklerinde) bulunma hakkı (Madde 31)

59. Oyun ve eğlence (etkinliklerinde) bulunma, çocukların sağlık ve refahları için vazgeçilmezdir ve yaratıcılık, hayal gücü, özgüven, öz yeterlilik ve fiziksel, sosyal, bilişsel ve duygusal güç ve becerilerin gelişimini desteklemektedir. Oyun ve boş zaman değerlendirme, öğrenmenin tüm veçhelerine katkıda bulunmakta olup çocukların bütüncül gelişimi¹⁵ için hayati önem teşkil etmektedir ayrıca çocukların ruh sağlığına ve refahına fayda sağlayan ve doğal çevreyi anlama, takdir etme ve ona özen göstermelerine katkıda bulunan, önemli doğal dünyayı ve biyolojik çeşitliliği keşfetme ve deneyimleme fırsatları sunmaktadırlar.

60. Buna karşılık, güvensiz ve tehlikeli çevreler Sözleşme'nin 31. maddesinin (1) fıkrasındaki hakların gerçekleştirilmesini engellemekte olup çocukların sağlık, gelişim ve güvenliği için risk faktörleridir. Çocukların evlerine yakın ve çevresel tehlikelerden arındırılmış kapsayıcı oyun alanlarına ihtiyaçları vardır. İklim değişikliğinin hane gelirleri üzerindeki baskısı, çocukların dinlenme, boş zaman, eğlence ve oyun için ayırabilecekleri zamanı ve bunlara katılma yeteneklerini azaltırken iklim değişikliğinin etkileri bu zorlukları artırmaktadır.

61. Devletler, ayırım yapmaksızın tüm çocukların doğal ortamlar, parklar ve oyun alanları da dâhil güvenli, temiz ve sağlıklı ortamlarda oynayabilmeleri ve eğlence etkinliklerinde bulunabilmeleri için etkili yasal, idari ve diğer önlemleri almalıdır. Kamu planlamasında, kırsal ve kentsel ortamlarda çocukların görüşlerine gereken ağırlık verilmeli ve kendilerinin refahını geliştirecek ortamların oluşturulmasına öncelik verilmelidir. Şu hususlara dikkat edilmelidir: (a) oyun ve eğlence faaliyetleri için, güvenli, uygun maliyetli ve erişilebilir ulaşım aracılığıyla yeşil alanlara, geniş açık alanlara, doğaya erişimin sağlanması; (b) serbest oyun için kirlilikten, tehlikeli kimyasallardan ve atıklardan arındırılmış güvenli bir yerel çevre oluşturulması; ve (c) çocukların oynadığı, yürüdüğü ve bisiklete bindiği alanların öncelikli olduğu bölgelerin tasarlanması da dâhil olmak üzere hanelerin, okulların ve oyun alanlarının yakınındaki kirlilik seviyelerini azaltmak için kara yolu trafiği önlemlerinin alınması.

62. Devletler, kentsel ve kırsal kalkınma projelerinde özellikle toksik maddelerle ilgili olmak üzere tüm oyuncaklar ve oyun ve eğlence tesisleri için güvenlik standartları oluşturmak da

¹⁵ Çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinliklerinde) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkına ilişkin 17 sayılı Genel Yorum, para. 9 ve 14 (c).

dâhil olmak üzere, üçüncü tarafların Sözleşme'nin 31. maddesine uymalarını sağlamak için gerekli bütçe tahsisleri ve etkili izleme ve uygulama mekanizmaları ile birlikte mevzuat, yönetmelik ve kılavuz ilkeler getirmelidir. İklim değişikliğine bağlı afetler yaşanması durumunda güvenli alanların oluşturulması veya onarılması ve dayanıklılık ile psikolojik iyileşmeyi desteklemek için oyun ve yaratıcı ifadeyi teşvik ederek bu hakların yeniden tesis edilmesi ve korunması için tedbirler alınmalıdır.

III. Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkı

63. Çocuklar temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkına sahiptir. Bu hak, Sözleşme'de zımni olarak yer alır ve özellikle 6. madde kapsamındaki yaşam, hayatta kalma ve gelişme, 24. madde kapsamındaki çevre kirliliğinin tehlikeleri ve risklerinin dikkate alınması da dâhil olmak üzere ulaşılabilecek en yüksek sağlık standardına sahip olma, 27. madde kapsamındaki yeterli yaşam standardı ve 29. madde kapsamındaki doğal çevreye saygının geliştirilmesi de dâhil olmak üzere 28. madde kapsamındaki eğitim hakları ile doğrudan bağlantılıdır.

64. Bu hakkın asli unsurları temiz hava, güvenli ve istikrarlı bir iklim, sağlıklı ekosistemler ve biyolojik çeşitlilik, güvenli ve yeterli su, sağlıklı ve sürdürülebilir gıda ve toksik olmayan ortamları da kapsadığından ötürü çocuklar için son derece önemlidir.¹⁶

65. Komite, çocuklar için bu hakkın gerçekleştirilmesine yönelik olarak Devletlerin derhal aşağıdaki tedbirleri almaları gerektiğini düşünmektedir:

- (a) Özellikle 5 yaş altı çocuklar arasında çocuk ölümlerini engellemek için hem dış ortam hem de ev içi hava kirliliğini azaltarak hava kalitesini artırma;
- (b) Çocuklar arasında suyla taşınan hastalıkların yayılmasını engellemek için güvenli ve yeterli su, sanitasyon ve sağlıklı su ekosistemlerine erişimi sağlama;
- (c) Beslenme yetersizliğini önlemek ve çocukların büyümesi ve gelişimini destekleyen sağlıklı ve sürdürülebilir gıdalar üretmek için endüstriyel tarım ve balık üretim tesislerini dönüştürme;
- (d) İklim krizini ele almak için kömür, petrol ve doğalgaz kullanımının eşit bir şekilde aşamalı olarak durdurma, enerji kaynaklarının eşit ve adil bir şekilde geçişini sağlama ve yenilenebilir enerjiye, enerji depolamaya ve enerji verimliliğine yatırım yapma;
- (e) Biyolojik çeşitliliği yaşatma, koruma ve eski haline getirme;
- (f) Çocukların sağlığı ve deniz ekosistemi için tehlikeli olan maddelerin deniz çevresine doğrudan ya da dolaylı olarak sokulmasını yasaklayarak deniz kirliliğini önleme;¹⁷
- (g) Çocuklarda orantısız olarak olumsuz sağlık etkileri olan toksik maddelerin, özellikle gelişimsel nörotoksin olanların, üretimi, satışı, kullanımı ve salınımını katı bir biçimde düzenleyip uygun görüldüğü şekilde ortadan kaldırma.¹⁸

66. Bilgiye erişim, karar alma süreçlerine katılım ve etkili hukuk yollarıyla birlikte çocuk dostu adalete erişim gibi usule ilişkin unsurlar, çocukların kendi kaderlerinin öznesi olmaları için, eğitim yoluyla da dâhil olmak üzere, güçlendirilmeleri ile eşit öneme sahiptir.

67. Devletler çocukların temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir çevre hakkını ulusal mevzuatlarına dâhil etmeli ve hesap verebilirliği güçlendirmek adına bunu uygulamak için uygun tedbirleri almalıdır. Bu hak eğitim, eğlence, boş zamanı değerlendirme, yeşil alanlara erişim, çocukların korunması, çocuk sağlığı ve göçü ile ilgili politikalar ve Sözleşme'nin uygulanması için ulusal çerçeve de dâhil çocuklarla ilgili tüm karar ve tedbirlerde ana akım hale getirilmelidir.

¹⁶ Bkz. [A/74/161](#), [A/75/161](#), [A/76/179](#), [A/HRC/40/55](#), [A/HRC/46/28](#) ve [A/HRC/49/53](#).

¹⁷ Kuzey-Doğu Atlantik Deniz Çevresinin Korunmasına İlişkin Sözleşme, m. 2.2(a).

¹⁸ Bkz. [A/HRC/49/53](#).

IV. Genel uygulama tedbirleri (Madde 4)

A. Devletlerin çocuk haklarına saygı gösterme, koruma ve yerine getirme yükümlülüğü

68. Devletler, çocukların haklarına saygı göstermek, bunları korumak ve yerine getirmek için temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre sağlamalıdır. Çocuk haklarına saygı gösterme yükümlülüğü Devletlerin çevresel zarara yol açarak bu hakları ihlal etmekten kaçınmalarını gerektirmektedir. Devletler, çocukları, ticari işletmeleri düzenlemek yoluyla da dâhil olmak üzere diğer kaynaklar ve üçüncü taraflardan kaynaklanan çevresel zararlara karşı korumalıdır. Taraf devletler, ayrıca bu tür zararların insan kontrolünün dışında olduğu durumlarda bile çevresel tehlikelerin çocuk hakları üzerindeki etkilerini örneğin, kapsayıcı erken uyarı sistemleri kurarak, önlemek ve iyileştirmekle yükümlüdürler. Devletler, temiz enerjiye geçiş ve su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını sağlayacak strateji ve programların benimsenmesi gibi yöntemlerle çocukların temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir çevre hakkı da dâhil olmak üzere haklarından faydalanmalarını kolaylaştırma, geliştirme ve sağlama yükümlülüklerini yerine getirmek için ivedi adımlar atmalıdır.

69. Devletlerin ihtiyatlılık ilkesini göz önünde tutarak çocukları makul şekilde öngörülebilir çevresel zararlar ve hak ihlallerinden korumak adına uygun önleyici tedbirleri almak için gereken özeni gösterme yükümlülükleri vardır. Bu, politikaların ve projelerin çevresel etkilerinin değerlendirilmesini, öngörülebilir zararların tespit edilmesini ve önlenmesini, önenebilir değilse bu tür zararların azaltılmasını ve hem öngörülebilir hem de gerçek zararları telafi etmek için zamanında ve etkili çözümlerin sunulmasını içerir.

70. Devletler ayrıca çevre ile ilgili olarak kullanılan çocuk haklarına saygı duyma, koruma ve yerine getirmekle yükümlüdür. Haklara saygı gösterme yükümlülüğü, çocukların çevreyle ilgili konularda görüşlerini ifade etme haklarını sınırlayacak ve doğru çevresel bilgiye erişimi engelleyecek her türlü eylemden kaçınmayı ve çocukları çevresel risklere ilişkin yanlış bilgiden ve şiddet veya diğer misilleme risklerinden korumayı gerektirir. Hakları yerine getirme yükümlülüğü Devletlerin çocukların dinlenilme hakkına yönelik olumsuz toplumsal tutumlarla mücadele etmesini ve çevresel karar alma süreçlerine anlamlı katılımlarını kolaylaştırmasını gerektirmektedir.

71. Devletler, bilime dayalı ve çevre sağlığı ve güvenliği ile ilgili uluslararası kılavuz ilkelerle tutarlı mevzuat, politika, strateji veya planlar geliştirmek ve çocukları daha az koruyan geriye dönük tedbirler almaktan kaçınmak yollarını da kullanarak, sağlıklı bir çevre hakkı da dâhil olmak üzere, çocukların çevre ile ilgili haklarından tam ve etkili bir şekilde yararlanmalarını sağlamaya yönelik bilinçli, spesifik ve hedefe yönelik adımlar atmalıdır.

72. Devletler, mevcut olan kaynaklarının en yüksek düzeyine kadar ve gerektiğinde uluslararası iş birliği çerçevesinde çocukların çevre ile ilgili haklarını gerçekleştirmek için finansal, doğal, beşeri, teknolojik, kurumsal ve bilgi kaynakları tahsis etmekle yükümlüdür.¹⁹

73. Taraf oldukları çok taraflı çevre anlaşmalarında yer alan yükümlülükler de dâhil olmak üzere, uluslararası hukuk kapsamındaki tüm yükümlülüklere tabi olan Devletler, uygun çevre koruma seviyelerini belirlemek ile mevcut kaynaklar ışığında diğer sosyal hedeflere ulaşmak arasında makul bir denge kurma konusunda takdir yetkisine sahiptir. Bununla beraber, bu özgürlük Devletlerin Sözleşme kapsamındaki yükümlülükleriyle sınırlandırılmıştır. Çocukların çevresel bozulmadan dolayı geri döndürülmez ve ömür boyu sürecek sonuçlar ve ölüm gibi ciddi zararlardan etkilenme olasılığı yetişkinlere kıyasla çok daha yüksektir. Bu nedenle Devletler, yüksek özen yükümlülüklerini göz önünde bulundurarak, çocukları bu tür orantısız ve uzun vadeli etkilerden koruyan çevresel standartlar belirlemeli ve uygulamalıdır.²⁰

74. Devletler güvenilir, düzenli olarak güncellenen ve ayrıştırılmış verilerin toplanmasını sağlamalı ve iklim değişikliğine bağlı zararın çocuk hakları üzerindeki riskleri ve gerçek etkileri de dâhil olmak üzere çevresel zarar ile ilgili araştırma yapmalıdır. Bunlar, çevresel

¹⁹ Çocuk haklarının gerçekleştirilmesine yönelik kamu bütçelerine ilişkin 19 sayılı Genel Yorum (2016), para. 75.

²⁰ [A/HRC/37/58](#), para. 56 ve 57

zararın çocuk hakları üzerindeki, özellikle de sağlık, eğitim ve farklı yaşlardaki yaşam standardı ile ilgili boylamsal verileri içermelidir. Bu tür veriler ve araştırmalar çevre ile ilgili her düzeydeki mevzuat, politikalar, programlar ve planların oluşturulması ve değerlendirilmesine bilgi sağlamalı ve kamuya açık hale getirilmelidir.

B. Çocuk hakları etki değerlendirmeleri

75. Teklif edilen ve yürürlükteki tüm çevre ile ilgili mevzuat, politikalar, projeler, düzenlemeler, bütçeler ve kararlar Sözleşme'nin 3. maddesinin (1) fıkrası uyarınca sıkı bir çocuk hakları etki değerlendirmesine tabi tutulmalıdır. Devletler, sınır aşan, kümülatif ve hem üretim hem de tüketim etkileri de dâhil olmak üzere, çevre ve iklim üzerindeki olası doğrudan ve dolaylı etkilerin hem uygulama öncesinde hem de sonrasında çocuk haklarından yararlanma açısından değerlendirilmesini zorunlu kılmalıdır.

76. Çocuk hakları etki değerlendirmeleri ister çevresel veya bütünsel etki değerlendirmesi çerçevesine dâhil edilsin ister bağımsız bir değerlendirme olarak gerçekleştirilsin, çevresel kararların çocuklar özellikle de küçük çocuklar ve en fazla risk altındaki diğer çocuk grupları üzerindeki kısa, orta ve uzun vadeli, birleşik ve geri döndürülemez etkileri, etkileşimli ve birikimli etkileri ile çocukluğun farklı aşamalarındaki etkileri de dâhil olmak üzere Sözleşme kapsamındaki tüm ilgili haklara göre ölçülen farklı etkilerine özel bir önem vermelidir. Örneğin, önemli fosil yakıt endüstrisine sahip Devletler, ilgili kararlarının çocuklar üzerindeki sosyal ve ekonomik etkilerini değerlendirmelidir.

77. Çocuk hakları etki değerlendirmesi, karar verme sürecinin mümkün olan en erken aşamasında, önemli aşamalarında ve alınan önlemlere müteakiben gerçekleştirilmelidir. Bu değerlendirmeler çocukların katılımıyla gerçekleştirilmeli ve çocuklar ile tematik uzmanların görüşlerine gereken ağırlık verilmelidir. Bulgular çocuk dostu ve çocukların kullandığı dillerde yayınlanmalıdır.

C. Çocuk hakları ve iş sektörü

78. İşletmelerin çocukların çevre ile ilgili haklarına saygı gösterme sorumluluğu bulunmaktadır. Devletler, ticari kuruluşlar da dâhil olmak üzere çocukların haklarını üçüncü tarafların ihlallerinden korumakla yükümlüdür.²¹

79. Ticari faaliyetler, çocuk hakları ihlallerine sebep olan önemli çevresel zarar kaynaklarıdır. Bu zararlar örneğin tehlikeli ve toksik maddelerin üretimi, kullanımı, salınımı ve imhası, fosil yakıtların çıkarılması ve yakılması, endüstriyel hava ve su kirliliği ile sürdürülemez tarım ve balıkçılık uygulamalarından kaynaklanmaktadır. İşletmeler çocuk haklarını olumsuz etkileyen sera gazı salınımlarına ve iklim değişikliğinin sonuçlarıyla ilgili olarak haklarının kısa ve uzun vadeli ihlallerine büyük ölçüde katkıda bulunmaktadır. Ticari faaliyetlerin etkileri örneğin, toprağın bozulması ve böylece iklim stresinin daha da kötüleştiği yerlerdeki çocuklar ve ailelerinin iklim değişikliğine uyum sağlama becerilerine zarar verebilir. Devletler, iklim değişikliğini önlemek, azaltmak ve buna uyum sağlamak için mevcut teknolojileri paylaşarak ve erişilir hale getirerek ve ticari faaliyetler ile değer zincirleri üzerinde nüfuz kullanarak çocuk haklarının gerçekleştirilmesini güçlendirmelidir.

80. Devletlerin, etkili, çocuklara duyarlı mevzuat, düzenleme, uygulama ve politikalar ile iyileştirici, izleme, koordinasyon, iş birliği ve farkındalık artırıcı tedbirler yoluyla işletmelerin çocuk haklarına saygı göstermesini sağlamak için bir çerçeve sağlama yükümlülükleri vardır. Devletler, işletmelerin çevre ve çocuk hakları üzerindeki etkilerini belirlemek, önlemek, azaltmak ve bunların nedenini açıklamak için çocuk hakları durum tespiti prosedürlerini üstlenmelerini zorunlu kılmalıdır. Bu tür bir durum tespiti, çalışan çocuklar gibi bazı özel çocuk gruplarının riske maruz kalmalarına özel dikkat göstererek çevresel zarardan kaynaklanan risklerin ciddi ve gerçekleşme olasılığının yüksek olduğu yerlere odaklanmayı içeren risk temelli bir süreçtir. Çocukların mağdur olduklarının tespiti

²¹ Özel Sektörün çocuk hakları üzerindeki etkileri konusunda Devletin yükümlülüklerine ilişkin 16 sayılı Genel Yorum (2013), para. 28, 42 ve 82.

halinde sağlık ve gelişimlerine daha fazla zarar gelmesini engellemek ve verilen zararı zamanında, yeterince ve etkili bir şekilde onarmak için ivedi tedbirler alınmalıdır.

81. Komite, işletmelerin çocuklar da dâhil olmak üzere paydaşlarla iş birliğinde, çocuk hakları etki değerlendirmelerini faaliyetlerine entegre edecek durum tespiti prosedürleri geliştirmelerini tavsiye etmektedir. Pazarlama standartları, işletmelerin çevresel zararı önleme ya da azaltma ile ilgili çabalarını yanlış tasvir etmeleri anlamına gelen yeşil yıkama ya da yeşil göz boyama ile müşterilerini, özellikle de çocukları, yanlış yönlendirmemelerini sağlamalıdır.

D. Adalete ve hukuk yollarına erişim

82. İhlallerin giderilmesi ve sosyal adaletin geliştirilmesi için etkili hukuk yolları erişilebilir olmalıdır.²² Birçok çevre ve iklim değişikliği davasında öncü olmalarına ve Sözleşme kapsamında hak sahipleri olarak tanınmalarına rağmen, çocuklar statüleri nedeniyle birçok Devlette yasal statü kazanma konusunda engellerle karşılaşmakta, dolayısıyla çevresel bağlamda çocukların haklarını ileri sürme imkânları sınırlanmaktadır.

83. Devletler, çocukların çevresel zararlarla ilgili hak ihlallerine karşı çocuk merkezli ulusal insan hakları kurumları da dâhil olmak üzere etkili yargısal, yarı-yargısal ve yargısal olmayan mekanizmalarla etkileşimlerini sağlamak için çocuk dostu, cinsiyete duyarlı ve engellileri de kapsayan şikâyet mekanizmaları da dâhil olmak üzere çocuklar için adalete erişim yolları sağlamalıdır. Bu, çocukların yasal süreçleri kendilerinin başlatmasının önündeki engellerin kaldırılmasını, statü kurallarının düzenlenmesini ve ulusal insan hakları kurumlarının çocuklardan gelen şikâyetleri kabul etme yetkisiyle güçlendirilmesini içermektedir.

84. Yakın ya da öngörülebilir gelecekteki zararlar ve geçmişteki ya da hâlâ devam eden çocuk hakları ihlalleriyle ilgili şikâyetler için mekanizmalar mevcut olmalıdır. Devletler, kendi sınırları içinde gerçekleşen eylemleri ya da ihmalleri sonucu ortaya çıkan sınırötesi hasardan etkilenen kendi sınırları dışındaki çocuklar da dâhil olmak üzere yetki alanlardaki tüm çocuklar için ayırım yapmaksızın bu mekanizmaların hazır olmasını sağlamalıdır.

85. Devletler, toplu davalar ve kamu yararı davaları²³ gibi toplu şikâyetlere imkan sağlamalı ve çevresel zarardan kaynaklanan çocuk hakları ihlallerine ilişkin zaman aşımı sürelerini uzatmalıdır.

86. Sınır ötesi etkiler, nedensellik ve birikimli etkilerden ötürü çevresel hasar ile ilgili davaların karmaşıklığı etkili yasal temsili zorunlu kılmaktadır. Dava açma genellikle vakit alan bir süreçtir ve uluslar üstü organlar genellikle iç hukuk yollarının tüketilmesini şart koşmaktadır. Çocuklar, hukuki yardım ve etkili yasal temsil de dâhil ücretsiz hukuki ve diğer uygun yardımlara erişebilmelidir ve çocuklara kendilerini etkileyen her yargısal ya da idari davada dinlenme fırsatı sunulmalıdır. Devletler, çözüm arayan çocuklar için, örneğin olumsuz maliyet kararlarından korunma, çevreyle ilgili konularda kamu yararına dava açan çocukların maruz kalacağı mali riskin sınırlandırılması gibi, masrafları azaltmak adına ek tedbirler almayı düşünmelidir.

87. Devletler, hesap verebilirliği güçlendirmek ve çocukların çevre ile ilgili konularda adalete erişimini geliştirmek için çok sayıda değişken ve bilgi eksikliği karşısında nedensellik kurmak için gereken meşakkatli ispat yükünü çocuk davacılarından alma seçeneklerini araştırmalıdır.

88. Çocuklar, özellikle sınır ötesi ve küresel etkilerle ilgili olarak, haklarının ihlal edilmesine neden olabilecek veya katkıda bulunabilecek ticari işletmelerle ilgili davalarda çözüm elde etmede birtakım zorluklarla karşılaşabilirler. Devletlerin, Devlet ve ilgili eylemle ilgili makul bir bağlantı olması şartıyla ticari işletmelerin sınır ötesi faaliyetleri sonucunda doğanlar da dâhil çocuk hakları ihlalleri için etkili başvuru yollarına erişim sunmak adına yargısal ve yargısal olmayan mekanizmalar kurma yükümlülüğü bulunmaktadır. Uluslararası standartlara uygun olarak, işletmelerin bu tür hak ihlallerinden mağdur olmuş çocuklar için

²² Sözleşme'nin uygulanması hususundaki genel tedbirlere ilişkin 5 sayılı Genel Yorum (2003), para. 24; ve Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, m. 2 (3).

²³ 16 sayılı Genel Yorum (2013), para. 68; ve 25 sayılı genel yorum (2021), para. 44.

etkili şikâyet mekanizmaları kurmaları ya da bunlara katılmaları beklenmektedir. Devletler, aynı zamanda düzenleyici kurumların erişilebilirliğini sağlamalı, ihlalleri denetlemeli ve çevresel zarara bağlı çocuk hakları ihlallerine karşı yeterli çözüm yolları sağlamalıdır.

89. Uygun telafi hem çevre hem de etkilenen çocuklar açısından, tıbbi ve psikolojik yardıma erişim de dâhil olmak üzere, eski hale getirme, yeterli tazminat, tatmin, ıslah ve tekrarlanmama garantilerini içerir. Telafi mekanizmaları, zararın olası geri döndürülemezliği ve ömür boyu sürme niteliği de dâhil olmak üzere çocukların çevresel bozulmanın etkilerine karşı özel hassasiyetlerini dikkate almalıdır. Telafi, devam eden ve gelecekteki ihlalleri sınırlandırmak adına hızlı olmalıdır. İklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması ve bu etkilere uyum sağlanmasına yönelik tedbirlerin süratle belirlenmesi ve uygulanmasının denetlenmesi amacıyla, çocukların aktif katılımcı olduğu nesiller arası komiteler kurulmasına yönelik kararlar gibi yeni çözüm yollarının uygulanması teşvik edilmektedir.

90. İletişim usulüne ilişkin İhtiyari Protokol'ün onaylanması da dâhil olmak üzere, uygulanabilir uluslararası ve bölgesel insan hakları mekanizmalarına erişim sağlanmalıdır. Bu tür mekanizmalar ve bunların nasıl kullanılacağı hakkında bilgi çocuklar, ebeveynleri, bakıcıları ve çocuklarla ya da çocuklar için çalışan profesyoneller arasında yaygınlaştırılmalıdır.

E. Uluslararası iş birliği

91. Devletlerin çocuk haklarına saygı duymak, bunları korumak ve yerine getirmek için ayrı ayrı ve uluslararası iş birliği aracılığıyla birlikte eyleme geçme yükümlülüğü vardır. Sözleşme'nin 4. maddesi, Sözleşme'nin uygulanmasının dünya Devletleri için iş birliğine dayalı bir çalışma olduğunu²⁴ ve Sözleşme kapsamındaki çocuk haklarının tam olarak hayata geçirilmesinin kısmen Devletlerin nasıl etkileşimde bulunduğuna bağlı olduğunu vurgulamaktadır. İklim değişikliği, kirlilik ve biyolojik çeşitlilik kaybı çocuk haklarına yönelik Devletlerin birlikte çalışmasını gerektiren küresel tehditlerin ivedilikli örneklerini açıkça teşkil etmekte, tüm ülkeleri mümkün olan en geniş oranda iş birliği ile etkili ve uygun uluslararası bir müdahaleye katılmaya davet etmektedir.²⁵ Her Devletin uluslararası iş birliği yükümlülükleri kısmen kendi durumlarına bağlıdır. İklim değişikliği bağlamında bu tür yükümlülükler, Sözleşme'nin 4. maddesine uygun olarak gelişmiş devletlerden gelişmekte olan devletlere teknik ve mali yardım sağlanmasını gerektirirken farklı ulusal koşullar²⁶ ışığında sera gazlarının tarihsel ve güncel salınımları, ortak ancak farklılaştırılmış sorumluluklar kavramı ile Devletlerin kendi kapasiteleri dikkate alınarak uygun şekilde yönlendirilir. Devletler, çocuk hakları ve çevresel durum tespiti prosedürlerinin geliştirilmesi ve uygulanmasına yönelik standartların uygunluğunu sağlamak için uluslararası iş birliğine girmelidir.

92. Genel olarak gelişmiş Devletler, uluslararası alanda kabul görmüş iklim ve biyolojik çeşitlilik finansmanı hedefleri doğrultusunda, yeşil teknoloji transferini kolaylaştırarak ve çevresel önlemlerin finansmanına katkıda bulunarak, gelişmekte olan ülkelerde kesişen küresel çevre sorunlarına çözüm bulmaya yönelik eylemleri desteklemeyi taahhüt etmişlerdir. Sözleşme, Devletlerin uluslararası azaltım, uyum, kayıp ve zarar stratejileri de dâhil olmak üzere küresel çevre ile ilgili kararlarında dikkate alınacak ana hususlardan biri olmalıdır.²⁷ Bağışçı Devletlerin çevre ile ilgili programları hak temelli olmalıyken uluslararası çevre finansmanı ve yardımı alan Devletlerse bu yardımın hatırı sayılır bir kısmını çocuk odaklı programlara ayırmayı düşünmelidir. Uygulama kılavuz ilkeleri Devletlerin çocuk hakları yükümlülüklerini göz önüne alacak şekilde gözden geçirilmeli ve güncellenmelidir.

93. Devletler, çevresel finansman mekanizmaları ve uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenen çevresel tedbirlerin çocuk haklarına saygı duymasını, bunları korumasını ve aktif bir şekilde yerine getirmeye çalışmasını sağlamalıdır. Devletler, Sözleşme'ye ve Sözleşme'nin İhtiyari Protokollerine uygun olarak, çevreyle ilgili yeni projelerin planlanması

²⁴ 5 sayılı Genel yorum (2003), para. 60.

²⁵ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, giriş; ve 26/27 ve 29/15 sayılı İnsan Hakları Konseyi kararları.

²⁶ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, giriş ve m. 3 (1); Paris Anlaşması, m. 2 (2); ve 26/27 Ve 29/15 sayılı İnsan Hakları Konseyi kararları.

²⁷ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, ve m. art. 4 (5); Paris Anlaşması, m. 9 (1).

ve uygulanmasına çocuklara yönelik zarar riski değerlendirme standartları ve prosedürlerini entegre etmeli ve zarar riskini azaltacak önlemler almalıdır. Devletler, bu bağlamdaki çocuk hakları ihlalleri için etkili çözümlere erişim sunan prosedür ve mekanizmaların kurulması ve uygulanmasını desteklemek için iş birliği yapmalıdır.

94. Devletler, kırılğan durumlardaki insanların maruz kaldığı çevresel zararlara yönelik küresel müdahalelerin oluşturulması ve finanse edilmesi konusunda iyi niyetle iş birliği yapmalı, çevresel risklere karşı özel hassasiyetleri ışığında çocukların haklarının korunmasına dikkat etmeli ve iklim bozulmasının hem ani hem de yavaş başlayan biçimlerinin çocuklar, toplulukları ve ülkeleri üzerindeki yıkıcı etkisini ele alınmalıdır. Devletler, silahlı çatışmalar nedeniyle ortaya çıkabilecek çocuklara yönelik çevresel zararların azaltılmasına olumlu katkıda bulunacak çatışmaların önlenmesi ve barışın sürdürülmesi çabalarına yatırım yapmak için iş birliği yapmalı ve barışın sağlanması ve barışın inşasında çocukların görüşlerini dikkate almalıdır.

V. İklim Değişikliği

A. Azaltım

95. Komite, tüm Devletleri insan hakları yükümlülükleri doğrultusunda sera gazı salınımını azaltmak için ivedi toplu eyleme davet etmektedir. Özellikle tarihte ve günümüzde yüksek miktarlarda salınım yapanlar azaltma çabalarında öncü olmalıdır.

96. Küresel ısınmayı sınırlamaya yönelik uluslararası taahhütlerin yerine getirilmesindeki yetersiz ilerleme, çocukları daha yüksek sera gazı salınımı yoğunlukları ve bunun sonucunda yaşanan sıcaklık artışlarıyla bağlantılı olarak sürekli ve hızla artan zararlara maruz bırakmaktadır. Bilim insanları, aşılması halinde bazı etkilerin kaçınılmaz hale geleceği ve çocuk haklarına yönelik büyük ve belirsiz riskler teşkil eden taşma noktalarıyla ilgili uyarılarda bulunmaktadır. Taşma noktalarından kaçınmak, atmosferdeki sera gazı yoğunluğunu azaltmak için ivedi ve iddialı eylemler gerektirmektedir.

97. Azaltım hedefleri ve tedbirleri, mevcut en iyi bilim üzerine kurulmalı ve çocuklara zararı engelleyen bir şekilde en geç 2050'ye kadar sıfır net karbon salınımına giden bir yolu sağlamak için düzenli olarak gözden geçirilmelidir. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli, sıcaklık artışını sanayi öncesi seviyelerin 1,5°C altında sınırlamak için yakın vadede azaltım çabalarını hızlandırmanın zorunlu olduğunu ve iddialı iklim değişikliği azaltım hedeflerine ulaşmak için uluslararası iş birliği, eşitlik ve hak temelli yaklaşımların kritik önem taşıdığını ortaya koymuştur.²⁸

98. Sözleşme uyarınca Devletler azaltım tedbirlerinin uygunluğunu belirlerken ve aynı zamanda bu tedbirlerin potansiyel olumsuz etkilerini önleme ve ele alma ihtiyacını da göz önünde bulundurarak, şu kriterleri dikkate almalıdır:

(a) Azaltım hedefleri ve tedbirleri Sözleşme kapsamındaki çocuk haklarına nasıl saygı duyup, koruyup ve yerine getirdiklerini açıkça göstermelidir. Devletler ulusal olarak belirlenmiş katkıları hazırlar, iletir ve güncellerken şeffaf ve açık bir şekilde çocuk haklarına odaklanmalıdır.²⁹ Bu yükümlülük; iki yıllık şeffaflık raporları, uluslararası değerlendirmeler ve incelemeler ile uluslararası istişareler ve analizler de dâhil olmak üzere diğer süreçleri de kapsamaktadır;³⁰

(b) Devletlerin, Paris Anlaşması'nda yer alan küresel ortalama sıcaklık artışını sanayi öncesi seviyelerin 2°C üzerinde tutmak ve 2030 yılına kadar sanayi öncesi seviyelerin 1.5°C üzerinde sınırlamak için çaba sarf etmeye yönelik taahhüdü de dâhil olmak üzere, Sözleşme ve uluslararası çevre hukuku kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmek amacıyla iklim

²⁸ Bkz. <https://www.ipcc.ch/assessment-report/ar6/>.

²⁹ Paris Anlaşması, m. 4 (2).

³⁰ A.g.e., m. 14 (4).

değişikliğini azaltma hususunda bireysel sorumlulukları vardır.³¹ Azaltım tedbirleri, devam eden ve kötüleşen çocuk hakları ihlallerinden korumak için gerekli olan toplam azaltma ışığında iklim değişikliğini hafifletmek için her Taraf devletin küresel çabadaki adil payını yansıtmalıdır. Her Devlet ve beraber çalışan tüm Devletler, ulaşılabilir en yüksek hedef, ortak fakat farklılaştırılmış sorumlulukları ve ayrı ayrı kapasiteleri doğrultusunda iklim taahhütlerini sürekli olarak güçlendirmelidir. Yüksek gelirli Devletler ekonomi çapında mutlak salınım azaltma hedeflerini üstlenerek öncülük etmeye devam etmeli ve tüm Devletler, kendi farklı ulusal koşullarının ışığında, çocuk haklarını mümkün olan en yüksek ölçüde koruyacak şekilde azaltım tedbirlerini geliştirmelidir;³²

(c) Ardışık azaltım tedbirleri ve güncellenen taahhütler, yıkıcı iklim değişikliğini ve çocuk haklarına zararları önlemenin zaman aralığının daha kısa olduğunu ve acil eylem gerektirdiğini akılda tutarak³³ Devletlerin çabalarını zamana yayılmış bir ilerleme içinde göstermelidir;

(d) Kısa vadeli azaltım tedbirleri, fosil yakıtların hızlı bir şekilde kullanımdan kaldırılmasını geciktirmenin daha yüksek birikimli salınımlarla sonuçlanacağını ve böylece çocuk haklarına daha büyük öngörülebilir zarar vereceğini göz önünde bulundurmalıdır.

(e) Azaltım önlemleri, kanıtlanmamış teknolojiler yoluyla gelecekte sera gazlarının atmosferden uzaklaştırılmasına güvenmemelidir. Devletler, çocukların haklarını mümkün olan en kısa sürede tam olarak kullanabilmelerini desteklemek ve doğaya geri dönüşü olmayan zararlar vermekten kaçınmak için salınımların hızlı ve etkili bir şekilde azaltılmasına öncelik vermelidir.³⁴

99. Devletler, daha fazla hasar ve riski önlemek için bir azaltım tedbiri olarak, düşük sera gazı salınımı yollarıyla uyumlu olmayan faaliyet ve altyapı yatırımları için kamu veya özel aktörlere verilen sübvansiyonları durdurmalıdır.

100. Gelişmiş Devletler, kırılgan durumdaki çocuklara yardım etmek için gelişmekte olan ülkelere azaltım tedbirlerinin planlanması ve uygulanması hususunda yardımcı olmalıdır. Bu yardım, çocuklara yönelik özellikle iklim değişikliğinden kaynaklanan zararları engellemeye katkıda bulunacak mali ve teknik uzmanlık ve bilginin sağlanması ile diğer kapasite geliştirme önlemlerini içerebilir.³⁵

B. Uyum

101. İklim değişikliğinin çocuk hakları üzerindeki etkileri giderek arttığından, çocuklara duyarlı, cinsiyete duyarlı ve engelliliği kapsayıcı uyum tedbirlerinin ve ilgili kaynakların tasarlanması ve uygulanmasında keskin ve ivedi bir artış gereklidir. Devletler, çocuklara yönelik su ve sanitasyon, sağlık hizmetleri, koruma, beslenme ve eğitim gibi temel hizmetlerin mevcudiyeti, kalitesi, eşitliği ve sürdürülebilirliği ile ilgili olarak çocuklar arasında iklim değişikliğine bağlı kırılganlıkları tespit etmelidir. Devletler, yasal ve kurumsal çerçevelerinin iklim direncini artırmalı ve kendi yetki alanları dâhilindeki çocukların iklim değişikliğinin kaçınılmaz etkilerine uyum sağlamalarına yardımcı olarak ulusal uyum planlarının ve mevcut sosyal, çevresel ve bütçe politikalarının iklim değişikliğiyle ilgili risk faktörlerine değinmesini sağlamalıdır. Bu gibi önlemlere örnekler arasında riske eğilimli bağlamlarda çocuk koruma sistemlerinin güçlendirilmesi, suya, sanitoryona ve sağlık hizmetlerine yeterli erişimin yanı sıra güvenli okul ortamlarının sağlanması ve çocukların yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkına öncelik verilerek sosyal güvenlik ağlarının ve

³¹ A.g.e., m. 2 (1) (a); ve *Sacchi ve diğerleri. v. Arjantin* (CRC/C/88/D/104/2019), para. 10.6. Bkz. *Sacchi ve diğerleri. v. Brezilya* (CRC/C/88/D/105/2019), *Sacchi ve diğerleri. v. Fransa* (CRC/C/88/D/106/2019) and *Sacchi ve diğerleri. v. Almanya* (CRC/C/88/D/107/2019) ve *Sacchi ve diğerleri. v. Türkiye* (CRC/C/88/D/108/2019).

³² Paris Anlaşması, m. 4 (4).

³³ A.g.e., m. 3 ve 4 (3).

³⁴ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, m. 4 (1) (h)–(j) ve (2) (b); ve Paris Anlaşması, giriş ve m. 4 (8), 12 ve 13

³⁵ Paris Anlaşması, m. 13 (9).

koruma çerçevelerinin güçlendirilmesi yer almaktadır. Sağlıklı ekosistemler ve biyolojik çeşitlilik de dayanıklılık ve afet riskini azaltmada önemli rol oynamaktadır.

102. Afet riskinin azaltılması, hazırlıklı olma, müdahale ve iyileştirme tedbirleri de dâhil uyum tedbirlerinde çocukların görüşlerine ağırlık verilmelidir. Çocuklar, iklim değişikliği ile ilgili kararların haklarını üzerindeki etkilerini anlayacak şekilde donatılmalı ve karar verme süreçlerine anlamlı ve etkili bir şekilde katılma fırsatları olmalıdır. Uyum tedbirlerinin ne tasarımı ne de uygulanmasında küçük çocuklar, kız çocukları, engelli çocuklar, göç durumundaki çocuklar, Yerli çocuklar, yoksulluk veya silahlı çatışma durumundaki çocuklar gibi yüksek risk altındaki çocuk gruplarına karşı ayrımcılık yapılmamalıdır. Devletler, iklim değişikliğinden etkilenen kırılgan durumdaki çocukların haklarından faydalanmalarını sağlamak için kırılganlıklarının altında yatan nedenleri ele almak da dâhil olmak üzere ek tedbirler almalıdır.

103. Uyum tedbirleri, geçim kaynaklarının sürdürülmesi, okulların korunması ve sürdürülebilir su yönetim sistemlerinin geliştirilmesi gibi yollarla hem kısa hem uzun vadeli etkileri azaltmayı hedeflemelidir. Çocukların yaşama ve sağlık haklarını aşırı hava olayları gibi yakın gelecekteki tehditlerden korumak için gerekli önlemler arasında erken uyarı sistemlerinin kurulması ve iklim değişikliğine bağlı tehlike riskini azaltmak için okul, su, sanitasyon ve sağlık altyapısı da dâhil olmak üzere altyapıların fiziksel güvenliğinin ve dayanıklılığının artırılması yer almaktadır. Devletler, herkes için erken uyarı sistemleri, insani yardım ve gıda, su ve sanitasyona erişim sağlanmasına yönelik tedbirler gibi acil müdahale planlarını hayata geçirmelidir. Uyum tedbirleri oluşturulurken, Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi kapsamındaki (2015 – 2030) gibi ilgili ulusal ve uluslararası standartlar göz önünde tutulmalıdır. Uyum çerçeveleri, iklim değişikliği kaynaklı göçü ve zorla yerinden edilmeleri ele almalı ve bu sorunlara çocuk hakları temelli bir yaklaşım sağlayan hükümler içermelidir. Devletler, aşırı hava olayları gibi iklim değişikliğiyle ilgili gerçekleşmesi yakın tehditler durumunda çocuklar, bakıcıları ve topluluklarının koruyucu tedbirler almalarına imkân sağlayacak tüm bilgilerin anında yayılmasını sağlamalıdır. Devletler, afet riskini azaltma ve önleme tedbirleri konusunda çocuklar ve toplulukları arasındaki farkındalığı güçlendirmelidir.

C. Kayıp ve zarar

104. Paris Anlaşması'nda, taraflar iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle ilişkili zarar ve kayıptan kaçınma, bunu en aza indirme ve ele almanın önemine değinmiştir. İnsan hakları merceğinden bakıldığında, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli kayıp ve zararlara yol açmıştır.

105. İklimle ilgili zarar ve kayıplar, çocukları ve haklarını hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkileyebilir. Doğrudan etkiler, sel ve sağanak yağışlar gibi aniden gelişen aşırı hava olayları ve kuraklık gibi yavaş başlangıçlı olayların Sözleşme kapsamındaki hakların ihlaline yol açtığı durumları içermektedir. Dolaylı etkiler; Devletlerin, toplulukların ve ebeveynlerin, kaynaklarını eğitim ve sağlık hizmetleri gibi amaçlanan programlardan çevresel krizlerle mücadeleye yeniden tahsis etmeye zorlandığı durumları içerebilir.

106. Bu açıdan kayıp ve zararları, azaltım ve uyumla beraber iklim eyleminin üçüncü ayağı olarak kabul etmek hayati önem teşkil etmektedir. Devletler, insan hakları perspektifinden bakıldığında, kayıp ve zararın telafi hakkı ve eski hale iade, tazminat ve rehabilitasyon da dâhil olmak üzere tazminat ilkesiyle yakından ilişkili olduğunu dikkate almaya teşvik edilmektedir.³⁶ Devletler, çocukların Sözleşme kapsamındaki haklarından faydalanmalarını etkileyen kayıp ve zararları ele almak için uluslararası iş birliği yolu da dâhil olmak üzere finansal ve teknik yardım sunmak adına tedbirler üstlenmelidir.

D. İş dünyası ve iklim değişikliği

107. Devletler, ticari işletmelerin neden olduğu veya sürdürdüğü, çocuk haklarına yönelik iklim değişikliğiyle ilgili zararlara karşı koruma sağlamak için gerekli, uygun ve makul tüm

³⁶ A/77/226, para. 26.

tedbirleri almalıdır; işletmeler ise iklim değişikliğiyle ilgili olarak çocuk haklarına saygı duyma yükümlülüğüne sahiptir. Devletler, işletmelerin salınımlarını hızlı bir şekilde azaltmalarını sağlamalı ve finansal kuruluşlar da dâhil olmak üzere işletmelerden, iklim değişikliğinin gerçekteki ve olası olumsuz etkilerini belirlemelerini, önlemelerini, hafifletmelerini ve bunları nasıl ele aldıklarıyla ilgili açıklamada bulunmalarını sağlamak için üretim ve tüketimle ilgili faaliyetler, değer zincirleri ve küresel faaliyetleriyle bağlantılı olanlardan kaynaklanan etkiler de dâhil olmak üzere çocuk haklarına ilişkin çevresel etki değerlendirmeleri ve çocuk hakları durum tespiti prosedürlerini yürütmelerini talep etmelidir.³⁷

108. Ana Devletler, Devlet ile ilgili eylem arasında makul bir bağlantı olması koşuluyla, ticari işletmelerin ülke dışı faaliyetleri ve operasyonları bağlamında çocuk haklarına yönelik her türlü zarar ve iklim değişikliğiyle bağlantılı riskleri ele alma yükümlülüğüne sahiptir ve hak ihlallerine karşı etkili başvuru yollarına erişimi sağlamalıdır. Bu, ulus ötesi alanda faaliyet gösteren ticari işletmelerin, çocuk haklarını iklim değişikliğine bağlı zararlardan korumayı amaçlayan geçerli çevre standartlarına uyumunu sağlamaya yönelik iş birliğini ve diğer Devletlerdeki soruşturmalar ve davaların icrası konusunda uluslararası yardım ve iş birliğinin sağlanmasını içermektedir.³⁸

109. Devletler, özellikle Devletin sahip olduğu veya kontrol ettiği ve Devlet kurumlarından önemli destek ve hizmet alan işletmeler tarafından yenilenebilir enerji, enerji depolama ve enerji verimliliğine yönelik sürdürülebilir yatırımları ve bunların kullanımını teşvik etmelidir. Devletler, kademeli vergilendirme programları uygulamalı ve kamu ihalesi sözleşmeleri için sıkı sürdürülebilirlik şartları getirmelidir.³⁹ Devletler ayrıca, özellikle topluluk düzeyinde, yenilenebilir teknolojiye erişimi ve bu teknolojinin satın alınabilirliğini artırmak ve sürdürülebilir enerji ürünleri ve hizmetleri sağlamak için enerjinin üretimi, yönetimi, iletimi ve dağıtımını üzerinde topluluk kontrolünü teşvik edebilir.

110. Devletler, ticaret veya yatırım anlaşmaları kapsamındaki yükümlülüklerinin, insan hakları yükümlülüklerini yerine getirme kabiliyetlerini engellememesini ve bu tür anlaşmaların sera gazı salınımlarında hızlı azalmaları ve yenilenebilir enerjiye yatırım yapılması aracılığıyla da dâhil olmak üzere iklim değişikliğinin nedenlerini ve etkilerini hafifletmeye yönelik diğer önlemleri teşvik etmesini sağlamalıdır.⁴⁰ İklim değişikliğinin çocuk hakları üzerindeki anlaşmaların uygulanmasıyla bağlantılı etkileri düzenli olarak değerlendirilmeli ve uygun görüldüğü şekilde düzeltici önlemlerin alınmasına olanak sağlanmalıdır.

E. İklim finansmanı

111. Hem uluslararası iklim finansmanı sağlayıcıları hem de alıcı Devletler iklim finansmanı mekanizmalarının Sözleşme ve İhtiyari Protokolleri doğrultusunda çocuk hakları temelli bir yaklaşıma sıkı sıkıya bağlı olmasını sağlamalıdır. Devletler, iklim finansmanı mekanizmalarının çocuk haklarını desteklemesini ve ihlal etmemesini sağlamalı, çocuk hakları yükümlülükleri ile ekonomik kalkınma gibi diğer hedefler arasındaki politika uyumluluğunu artırmalı ve Hükümetler, bankalar ve işletmeler de dâhil mali kuruluşlar, etkilenen topluluklar, özellikle de çocuklar gibi iklim finansmanındaki çeşitli paydaşların rollerinin sınırlarını güçlendirmelidir.

112. Ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesi ve bireysel kapasiteleri doğrultusunda, iklim değişikliğinin ele alınmasına yönelik çabalarda devletlerin ulusal koşullarının dikkate alınması gerekmektedir. Gelişmiş Devletler, Devletlerin iklimle ilgili uluslararası taahhütleri doğrultusunda, çocuk haklarını koruyan bir iklim eylemi için iklim finansmanı sağlama hususunda gelişmekte olan Devletlerle iş birliği yapmalıdır. Özellikle, sürdürülebilir

³⁷ 16 sayılı Genel Yorum (2013), para. 62.

³⁸ A.g.e., para. 43 ve 44.

³⁹ A.g.e., para. 27.

⁴⁰ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, ticari faaliyetler bağlamında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme kapsamındaki Devlet yükümlülüklerine ilişkin 24 sayılı Genel Yorumu (2017), para. 13.

kalkınma da dâhil olmak üzere çeşitli finansman mekanizmaları arasındaki bağlantıya rağmen, gelişmiş Devletler tarafından sağlanan iklim finansmanı şeffaf olmalı, çocuk haklarını destekleyen diğer mali akışlara ek olarak çifte sayım gibi takip zorluklarından kaçınılması da dâhil olmak üzere uygun şekilde hesabı tutulmalıdır.

113. Gelişmiş Devletlerin mevcut iklim finansmanı açığını acilen ve toplu olarak ele alması gerekmektedir. Uyum, kayıp ve hasar tedbirleri pahasına azaltılmaya aşırı eğilimli olan iklim finansmanının mevcut dağılımı, daha fazla uyum önlemine ihtiyaç duyulan ortamlarda yaşayan ve uyum sınırlamalarıyla karşı karşıya kalan çocuklar üzerinde ayrımcı etkilere sahiptir. Devletler, küresel iklim finansmanı açığını kapatmalı ve uyum, azaltma, kayıp ve hasara ilişkin önlemler ile teknik yardım ve kapasite geliştirme gibi daha geniş uygulama araçlarını dikkate alarak önlemlerin dengeli bir şekilde finanse edilmesini sağlamalıdır. Devletler tarafından gerekli toplam küresel iklim finansmanının belirlenmesi, özellikle çocukların ve haklarının korunması için toplumların belgelenmiş ihtiyaçları doğrultusunda yapılmalıdır. Gelişmekte olan ülkelere sunulan iklim finansmanı çocuk haklarına yönelik olumsuz etkilerden kaçınmak için kredi yerine hibe şeklinde olmalıdır.

114. Devletler, başta çocuklar olmak üzere etkilenen toplulukların, ileri sürülen çocuk hakları ihlalleri hakkında şikâyetle bulunma olanakları da dâhil olmak üzere, iklim finansmanı tarafından desteklenen faaliyetlerle ilgili bilgilere erişimini sağlamalı ve kolaylaştırmalıdır. Devletler, yararlanıcı toplulukların, özellikle de çocukların katılımını güçlendirmek için iklim finansmanına ilişkin karar alma yetkisini devretmeli ve çocuk hakları ihlaline yol açabilecek önlemlerin finansmanını önlemek ve ele almak amacıyla iklim finansmanının onaylanması ve yürütülmesini çocuk hakları etki değerlendirmesine tabi tutmalıdır.

115. Çocuklar Devletleri toplu eyleme çağırmaktadır. İşbu genel yorum için görüşleri alınan iki çocuğa göre: “Her ülkenin hükümeti iklim değişikliğini azaltmak için iş birliği yapmalıdır.” “Bizi kabul etmeli ve 'sizi duyuyoruz; bu sorunla ilgili şunu yapacağız' demelidirler.”⁴¹

⁴¹ Bkz. <https://childrightsenvironment.org/reports/>.